

Att tillgängliggöra skyddade natur- och kulturområden

Del 1: Lagstiftning, planering och sam-
verkan

1 Sammanfattning

Det råder en tydlig politisk styrning mot ett mera tillgängligt samhälle och att länsstyrelser och andra statliga myndigheter och i förlängningen hela det offentliga Sverige har ett särskilt ansvar i detta arbete. Det föreligger ingen skyldighet enligt lag att utföra särskilda tillgänglighetsåtgärder i skyddade områden, om den planerade åtgärden inte omfattas av bestämmelserna i Plan- och bygglagen. Men ur ett natur- och kulturvårdsperspektiv, samt demokratiskt perspektiv, finns det goda skäl att verka för ökad tillgänglighet. När fler människor får tillgång till information om våra skyddade områden och får möjlighet att besöka dem finns det goda chanser att förståelsen, kunskapen och respekten för vårt gemensamma natur- och kulturarv ökar.

Många människor har en funktionsnedsättning. Folkhälsoinstitutet anger att ungefär var femte invånare har en bestående funktionsnedsättning. Men arbetet med tillgänglighet till skyddade områden avser inte enbart människor med funktionsnedsättning. En tumregel är att det som är nödvändigt för 10 procent är underlättande för 40 procent och bekvämt för 100 procent. Tillgänglighetsåtgärder kan vara outhärliga för den enskilda individen samtidigt som de är bekväma för alla i samhället. Tillgänglighet berör alla medborgare med intresse för att besöka och vistas i natur- och kulturlandskapet, och särskilt våra skyddade områden som kan sägas utgöra ”pärlor” i det svenska landskapet. Det finns en stor potential att ytterligare förbättra tillgängligheten till och i skyddade områden för samtliga människor, oavsett funktionsförmåga.

Inom friluftslivsområden och skyddade områden, såväl statliga som kommunala, kan tillgängligheten förbättras. Särskilt besöksintressanta områden, tätortsnära områden och nationalparker bör prioriteras. Skyddade områden ska kunna besökas av fler medborgare och arbetet ska bidra till målen inom folkhälso-, friluftslivs-, funktionshinders-, integrations- och kulturpolitiken samt vara en tillgång för barn och ungdomar. Utgångspunkten är att Sveriges skyddade områden är till för alla och de flesta områdena bör därför uppnå en basal nivå av tillgänglighet, medan flera utpekade områden ska uppnå mer än den basala nivån. Det är däremot knappast rimligt och heller inte möjligt att i nuläget kräva att alla skyddade natur- och kulturmiljöer i sin helhet ska göras tillgängliga för alla besökare, men ett område kan alltid göras tillgängligt för flera besökare. Vad som däremot är rimligt är att alla människor ska få uppleva och få fördjupad kunskap om våra skyddade natur- och kulturområden.

Noggrann och långsiktig planering och prioritering är avgörande för ett framgångsrikt arbete. Det är därför av grundläggande betydelse att ha kännedom om området och dess besökare. För att underlätta arbetet presenteras en modell i rapporten för ett systematiskt och stegvist arbetssätt. Modellen beskriver hur man kan gå tillväga när man prioriterar mellan olika skyddade områden, hur man kartlägger ett valt område med avseende på tillgänglighet, hur man formulerar en målbild för området

och hur man planerar genomförandet av åtgärderna. Modellen tar också upp avvägningar - vad man bör tänka på för att undvika att tillgänglighetsarbetet kolliderar med bevarandet av andra värden och poängterar vikten av uppföljning och underhåll.

Tillgänglighet ska i första hand lösas genom att man identifierar vad i en verksamhet eller en miljö som hindrar människor med funktionsnedsättning från att delta. Tillgänglighetsarbetet ska i första hand inriktas på det vi kallar för generell eller universellt utformade åtgärder, det vill säga åtgärder som fungerar för alla, oavsett funktionsförmåga. Planering, kännedom om området och besökarna ger i sin tur ett underlag för hur medlen i första hand bör prioriteras. De bör läggas på de åtgärder och fokuseras till de platser som kommer flest människor till del, som är efterfrågade, som i hög grad kommer att nyttjas och som är långsiktigt hållbara och därmed mest kostnadseffektiva. I samma anda är det viktigt att se samarbets- och samfinansieringsvinster. Samplanering och samarbete med berörd kommun, markägare och andra intressenter och aktörer är viktig. Det är också förvaltarens uppgift att ta vara på de möjligheter som finns att utnyttja andra finansieringskällor, t.ex. olika typer av kommunala, statliga eller europeiska stöd och bidrag.

Tillgänglighet i skyddade områden handlar inte om att skapa en färdig produkt. Arbetet med tillgänglighet bör istället ses som en fortlöpande process. Det viktiga är inte att komma i mål utan att hålla frågan levande, även om det är bra att formulera långsiktiga ambitioner för ett område. Av denna anledning är det avgörande att tillgänglighetsarbetet blir en integrerad del av den ordinarie verksamheten hos myndigheter och organisationer.

Att tillgängliggöra skyddade natur- och kulturområden

Del 2: Utformning, mått och funktion

1 Sammanfattning

Lagstiftning

Arbetet med att tillgängliggöra skyddade natur- och kulturområden berörs främst av föreskrifter och allmänna råd i ALM 2 (BFS 2011:5), men också av de generella bestämmelserna i PBL och PBF. När man uppför konstruktioner som enligt PBL kan definieras som byggnader, till exempel toaletter eller gömslen, gäller BBR. ALM 2 gäller när en allmän plats nyanläggs eller när ett område för andra anläggningar än byggnader nyanläggs. Föreskrifter och allmänna råd i ALM 2 ska följas om det inte är orimligt med hänsyn till terrängen och förhållandena i övrigt.

Information

Att på olika sätt informera om Sveriges natur- och kulturarv är centralt i ett tillgänglighetsperspektiv. Det är inte bara innehållet och mediet genom vilket informationen presenteras som är viktiga. Informationen måste också utformas på ett tillgängligt sätt för att så många som möjligt ska kunna ta del av den. Att göra informationen tillgänglig betyder att göra det möjligt även för personer med funktionsnedsättning att kommunicera med och ta del av information. Trycksaker kan göras tillgängliga med avseende på bl.a. formgivning, språk, teckenstorlek och typsnitt. Det är en fördel om trycksaker kan presenteras i alternativa format, t.ex. som lättläst version eller i storstil.

Digitala medier utgör idag den viktigaste informationskällan för många människor. Det finns internationella standarder för utformning av tillgängliga webbsidor. Även elektroniska dokument kan utformas som tillgängliga filer. Idag finns också stora möjligheter att använda olika typer av digital teknik för att göra informationen tillgänglig för flera. Exempel är natur- och kulturvägledning via mobiltelefoner, användning av QR-koder, audiell information i MP3 format, film på teckenspråk via mobiltelefoner, mm. För många människor med funktionsnedsättning är det nödvändigt att i detalj kunna planera sitt besök i förväg. Information är därför viktigt både före och under ett besök och bör bland annat innehålla uppgifter om hur man tar sig till området, vad det finns för anläggningar, hur man tar sig runt i området, vad man kan göra där, hur terrängen ser ut inom området och så vidare.

Tydliga entréer ökar tillgängligheten och underlättar vistelsen i området. Entréer kan se ut på många olika sätt men innehåller normalt alltid parkering, skyltning och vägvisande och orienterande information. Utöver detta kan det finnas servicebyggnader, toalett, sittplatser, grillplatser, mm.

Skyltar kan fungera både som informationsbärare och som vägvisare. Informations- och vägledande skyltar bör framförallt vara placerade vid entréer, målpunkter eller längs tillrättlagda stigar och leder. För att så många som möjligt ska kunna ta del av en skylts informationsinnehåll är det viktigt att tänka på skyltens placering,

material, textinnehåll och utformning. Informationen som finns på skyltar kan också förmedlas i alternativa format, t.ex. genom taktila skyltar, taktila kartor och tredimensionella modeller. Välkända symboler kan ersätta eller komplettera text på skyltar och göra den mera lättillgänglig.

Natur-, kultur- och upplevelsestigar samt guidning och programverksamhet är effektiva instrument för att öka tillgängligheten i skyddade områden och kan utformas så att de till exempel även fungerar för barn och personer med nedsatt syn eller rörelseförmåga.

Framkomlighet

Framkomlighet handlar till stor del om att kringgå naturliga fysiska hinder såsom mjuka eller fuktiga underlag, trånga passager, nivåskillnader och branta lutningar och att utforma olika anläggningar som till exempel stigar, ramper, broar och grindar på rätt sätt.

Stigar och leder är några av de mest avgörande anläggningarna för att öka framkomligheten i skyddade områden. Stigar och leder kan bestå av hårdgjorda stigar eller spänger. Ramper används för att utjämna nivåskillnader längs leder. Stigar och leder ska vara jämna, fasta och halkfria. En hårdgjord stig ska fungera i alla väderlek utan att bli översvämmad eller uppmjukad. Nivåskillnader och lutningar bör minimeras. Tillgänglighet på stigar handlar vidare om tillräckliga bredder, maximala lutningar, materialval och utformning med t.ex. vilplan, räcken eller ledstänger, utmärkning och skyltning samt god planering av sträckningen förbi sevärdheter.

Trappor, stättor och stängselövergångar kan generellt sett utgöra hinder för många personer med nedsatt rörelseförmåga men kan ändå utformas så att de blir tillgängliga för fler. Trappstengens höjd och djup, lutningar, utformning av handledare och halkskydd är viktiga faktorer att ta hänsyn till. Där det är möjligt kan stättor och andra stängselövergångar ersättas med självstängande grindar. De måste vara tillräckligt breda och lätthanterliga.

Ledstänger kan skapa tillgänglighet och säkerhet längs stigar, spänger, ramper, trappor, utsiktstorn, bryggor, mm. De bör bl.a. vara greppvänligt utformade och placerade på rätt höjd.

Anläggningar

Anläggningar av olika slag kan avsevärt underlätta besöket. I områden där man har gjort särskilda tillgänglighetsåtgärder kan besökaren förvänta sig en viss service, till exempel i form av att kunna sitta och äta vid ett bord, besöka en iordningsställd utsiktsplats eller ha tillgång till toalett.

Parkeringsplatser för personer med nedsatt rörelse bör finnas vid viktiga målpunkter såsom entrén till ett skyddat område eller i dess närhet. Sådana parkeringsplatser ska vara skyltade och välavgränsade, vara tillräckligt breda och lokaliserade till plan terräng. För många personer med funktionsnedsättning är det viktigt att det finns en tillgänglig toalett i den miljö som besöks. Handikappstoaletten kan med fördel väljas som standard i skyddade områden. Tillgängliga toaletter måste uppfylla ett flertal mått båda på in- och på utsidan.

Bänkar, rastbord och grillplatser bör utformas så att de kan gemensamt användas av alla besökare, även människor med funktionsnedsättning. Rätt höjder och konstruktionsdetaljer som utskjutande bänkskivor är avgörande för en god tillgänglighet.

Utsiktstorn och utsiktsplattformar erbjuder stora upplevelsevärden utan att besökaren nödvändigtvis måste ta sig ut i landskapet. Att tillgängliggöra utsiktstorn för människor med nedsatt rörelseförmåga kan kräva långa system av ramper medan utsiktsplattformar oftast kan utformas så att de kan nås av de flesta. Utrymmen, sittmöjligheter och skyddsräcken är exempel på faktorer som måste beaktas.

Vattenmiljöer brukar vara uppskattade utflyktsmål. Sand- och klippstränder kan göras tillgängliga och möjligheter till naturbad erbjudas även för personer med funktionsnedsättning. Båt-, fiske- och badbryggor måste utformas så att de möter krav på tillgänglighet och säkerhet.

Goda exempel

Många länsstyrelser, kommuner och andra aktörer har gjort insatser för att förbättra tillgängligheten i skyddade naturområden och kulturmiljöer. Tillgänglighetsåtgärder behöver inte alltid vara påkostade. I många fall kan enkla åtgärder som att jämna ut stigar göra stor skillnad för många besökare som annars har svårt att ta sig ut i natur- och kulturlandskapet. Områden där man har gjort mer omfattande åtgärder kan tjäna som goda exempel, ge inspiration och också lärdomar om åtgärder som med facit i hand skulle kunna ha utformats på annat sätt för att ge ännu bättre tillgänglighet.